

Informe final

Resum executiu

Projecte:

Coproducció comuna i desenvolupament territorial en l'Àrea Metropolitana de Barcelona

Grup de recerca: Grup de recerca sobre governança urbana, béns comuns, internet i innovació social, Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP), Universitat Autònoma de Barcelona.

Coordinadors: Dra. Mara Ferreri (IGOP), Dr. Sergio Villamayor Tomás (ICTA), Dr. Marc Parés Franzi (IGOP) (primera part del projecte)

Equip de recerca: Dra. Iolanda Bianchi (IGOP), Dra. Laura Calvet-Mir (ICTA), Dra. Núria Reguero (IGOP), Marc Castelló (UAB Geografia), Marina Pera (IGOP i UAB Ciència Política)

TÍTOL:

Coproducció de béns comuns i desenvolupament territorial en l'Àrea Metropolitana de Barcelona

Resum

El projecte analitza la concentració i l'articulació territorial de les iniciatives de coproducció procomú (iniciatives a través de les quals els ciutadans presten serveis amb el suport dels governs locals) en l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB) i els seus efectes en termes de desenvolupament territorial i justícia soci-ambiental. Per això, el projecte es desplega en una anàlisi estadística basada en els mapes existents i en dos estudis de cas territorialitzats.

Segons l'anàlisi estadística, les iniciatives comunes representen el 40% de les 1.160 iniciatives ciutadanes mapejades en el AMB. L'activitat dels béns comuns es concentra en el 40% en la ciutat de Barcelona. Si parlem per sectors, el 50% de les iniciatives comunes es troben en els sectors d' "agroecologia, energia i medi ambient" i "cultura i oci". Aproximadament un terç d'aquesta activitat es duu a terme en col·laboració amb el govern, que és principalment local.

Els estudis de casos mostren que les iniciatives comunes tenen un efecte positiu en la promoció del teixit associatiu i les cadenes de valor respectuoses amb el medi ambient, així com en la cohesió social i la integració dels grups vulnerables. Els estudis també il·lustren la importància relativa de les diferents iniciatives segons la seva posició en les xarxes d'informació i cooperació entre elles. També es destaquen les experiències reeixides de col·laboració amb l'administració pública, però també un cert sentit de frustració i escepticisme.

Paraules clau: béns comuns urbans, coproducció, Àrea Metropolitana de Barcelona, economia pública local, anàlisi espacial, estudi de cas

1. Introducció i justificació

La crisi financera de 2008, les polítiques d'austeritat que la van seguir i les protestes urbanes que es van produir en tot el planeta durant el 2011 (Primavera Àrab, 15M, Ocupar Wall Street, etc.) van posar de manifest la incapacitat dels governs per a satisfer les creixents necessitats socials de la població i, al mateix temps, van donar lloc a l'aparició de noves respostes ciutadanes que oferien solucions fora de l'Estat i del mercat. La diversitat i la naturalesa d'aquestes iniciatives és molt àmplia, i abasta des de les cooperatives de l'economia social i solidària fins a les xarxes de consum d'aliments agroecològics o els grups informals d'atenció familiar.

A Catalunya, i més concretament en l'Àrea Metropolitana de Barcelona, les iniciatives ciutadanes han estat recentment estudiades i mapejades a través de diversos projectes de recerca que utilitzen diferents marcs conceptuals (innovació social, economia social i solidària, habitatge col·laboratiu, etc.). No obstant això, no s'ha estudiat en profunditat la dimensió territorial d'aquestes iniciatives i el seu impacte en el desenvolupament territorial. Per a omplir aquest buit, el projecte i les conclusions que aquí es presenten inclouen una caracterització espacial de les iniciatives ciutadanes que poblen l'Àrea Metropolitana de Barcelona, centrant-se en aquelles que presenten les característiques d' "iniciatives comunes". En segon lloc, el projecte analitza l'impacte territorial d'aquestes iniciatives.

En les iniciatives de béns comuns, els usuaris directes del bé o servei produït són també responsables de produir-lo i/o gestionar-lo col·lectivament - (Benkler, 2007). De manera més general, el paradigma del "commons" proposa una reinterpretació de l'economia, més enllà de la dicotomia entre el mercat i l'Estat de Benestar modern, des de la qual es reintegra allò econòmic i ètic, allò individual i col·lectiu (Foster i Iaione 2015). A partir d'aquest paradigma, el projecte es pregunta si les "iniciatives comunes de coproducció", tal com s'articulen i s'arrelen en un determinat espai geogràfic, poden donar lloc a models alternatius de desenvolupament territorial que siguin social i ambientalment justos. En aquest sentit, es plantegen les següents preguntes de recerca: La concentració d'iniciatives de coproducció comuna, articulades i arrelades en un determinat territori, produeix models de desenvolupament territorial social i ambientalment justos?

La recerca va consistir en dos nivells d'anàlisi. El primer nivell va comprendre una anàlisi quantitativa de les iniciatives ciutadanes de gran envergadura que va incloure un enfocament en el subconjunt de les iniciatives comunes. El segon nivell estava format per dos estudis de cas de les iniciatives en dos barris. Per a definir els límits conceptuals dels béns comuns urbans, vam dur a terme una revisió de la literatura, vam realitzar un taller d'experts i també una codificació pilot de les iniciatives. En general, vam seleccionar 4 criteris d'iniciatives de béns comuns:

1. **Prosumer.** En les iniciatives prosumer, el bé o servei és produït pels propis usuaris, almenys en alguna fase del procés productiu (que inclou la seva governança).
2. **Democràcia interna.** La clau en l'organització de les iniciatives de béns comuns és la possibilitat que els ciutadans participin en els processos de presa de decisions de la iniciativa. Distingim tres graus de democràcia interna: Sense Democràcia Interna, Bàsica, i Avançada.

3. **Objectiu de transformació:** Entenem que els béns comuns tenen l'aspiració de produir un tipus de canvi socio-ambiental a llarg termini a través de la promoció de models de desenvolupament alternatius, és a dir, no basats en productes bàsics. Dividim aquest objectiu en dos nivells, és a dir, intern i extern, i també en dues dimensions, social i ambiental.

Naturalesa de l'alternativa. Una definició clau de béns comuns que sorgeix tant de la literatura com de les pròpies iniciatives, i les formes en què es representen, com a alternatives a l'estat de benestar, al mercat o a tots dos. En analitzar la nostra base de dades segons els 4 criteris anteriors, vam haver d'ajustar el nostre abast inicial. Per tant, decidim utilitzar el criteri del *prosumer* (denominador comú a totes les tradicions teòriques) com la principal variable per a classificar les iniciatives com a comunes i després utilitzar la resta de les variables per a explorar més a fons la variació entre els grups d'iniciatives *prosumers* i no *prosumers*.

A més dels criteris i la categorització de les iniciatives ciutadanes existents, hi havia la qüestió de la coproducció, un terme clau en el nostre marc teòric. Així, per a encaixar en la idea de co-producció, les iniciatives havien de complir tres criteris: 1) les iniciatives havien de ser productives (tenir un resultat tangible, ja sigui un bé, un servei o un coneixement); 2) havien d'implicar la participació dels usuaris en els processos de producció (ja sigui com a productors o *prosumers*); 3) i havien de tenir alguna forma de col·laboració amb les autoritats públiques a qualsevol nivell.

Després de crear la nova base de dades i el mapa d'iniciatives ciutadanes i de realitzar algunes anàlisis preliminars (per exemple, la concentració d'iniciatives per barri) es va procedir a la segona etapa del projecte, és a dir, els dos estudis de casos. Vam utilitzar els barris com a unitat de mostreig per a seleccionar els casos. Vam elegir barris amb una alta concentració d'iniciatives comunes (és a dir, *prosumers*) en relació amb la població i característiques sociodemogràfiques (és a dir, censos) relativament similars. Per a recopilar les dades, vam realitzar entrevistes semiestructurades amb representants de les iniciatives de béns comuns en cadascun dels barris. A més, vam aplicar una enquesta de xarxes socials per entendre les seves relacions.

2. Principals resultats

Estadístiques generals i distribució territorial.

- Les iniciatives comunes representen el 40% de les 1.160 iniciatives ciutadanes de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.
- El 75% de totes les iniciatives de béns comuns pertanyen al sector dels serveis; el 15% als béns i serveis, el 5% al coneixement
- En relació als sectors econòmics, les iniciatives comunes constitueixen el 56% de les iniciatives ciutadanes en matèria d'agroecologia, energia i medi ambient, el 55% en tecnologia i logística, i el 54% en habitatge, seguides de la salut i el suport mutu amb el 46%, la cultura i l'oci amb el 34%, l'educació i el coneixement amb el 27% i la consultoria i el finançament ètic amb el 22%.

- La meitat de les iniciatives de béns comuns pertanyen a les categories de "Agroecologia, energia i medi ambient" i "Cultura i oci".
- Pel que fa a la coproducció, aproximadament un terç de les activitats es duen a terme en algun grau de relació, i a vegades en col·laboració, amb l'administració pública, principalment a nivell municipal.
- El 77% de les iniciatives de la nostra base de dades s'han realitzat des de l'any 2000; més de la meitat des de 2010.
- En relació a la concentració espacial, el 40% de les activitats comunes se situen dins dels límits de la ciutat de Barcelona.
- També s'han trobat clústers importants en els municipis de L'Hospitalet de Llobregat, Sant Cugat del Valls, Cerdanyola del Vallès, el Prat de Llobregat, Badalona i Santa Coloma de Gramenet.

Estudis de casos

- Hi ha diferents iniciatives "comunes" en tots dos llocs d'estudi amb una democràcia interna consolidada i un caràcter marcadament transformador.
- Les xarxes socials dels dos barris són un reflex de la història associativa i cultural del barri i mostren un sentit de pertinença al barri o a la ciutat.
- Existeixen importants diferències entre les iniciatives "comunes" respecte les funcions que exerceixen dins de les xarxes que les relacionen entre sí i amb altres organitzacions socials i públiques.
- Els representants de les iniciatives de "béns comuns" van esmentar sovint als governs municipals i locals com a part de la seva xarxa de relacions. És destacable l'impacte territorial de les iniciatives pel que fa als aspectes econòmics, socials i ambientals.
- L'impacte econòmic més destacat és la promoció i el desenvolupament del model econòmic social i cooperatiu dins dels barris/districtes.
- L'impacte social més destacat és la promoció de la cohesió i la inclusió social.
- L'impacte ambiental més destacat és la participació i la promoció de cadenes de valor respectuoses amb el medi ambient.
- La relació entre les iniciatives "comunes" i l'administració pública no és uniforme. Hi ha experiències d'èxit però també de frustració i escepticisme.
- Només la meitat més una de les iniciatives considerades com a béns comuns es reconeixen en aquest sentit. Les altres que no ho fan, es deu al fet que no ho han proposat o perquè associen el terme amb determinats ideals polítics i partits.
- Reunint les diferents vessants del projecte, és evident que les activitats dels béns comuns reflecteixen patrons econòmics més amplis que l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Això és visible tant en termes de desenvolupament del sector com en termes de distribució espacial absoluta i concentració d'iniciatives. Al mateix temps, una vegada analitzada la concentració a escala de barri, i amb un enfocament multisectorial que va tenir en compte els graus de connectivitat, com la interrelació, l'històric de les institucions i organitzacions cíviques concloem que aquests factors

exerceixen un paper important per a explicar el seu desenvolupament i consolidació al llarg del temps.

3. Recomanacions

L'actual precarietat social, laboral i habitacional, l'expansió d'un model econòmic que genera desigualtat, o la cultura de l'oci centrada en el consum, han dificultat progressivament la cohesió social i la participació ciutadana en els assumptes públics. Aquest estudi i el mapa de d'iniciatives més específicament, il·lustra la proliferació i l'existència d'una sèrie d'iniciatives comunes dins del AMB, així com una distribució una mica desigual entre els barris. Aquesta concentració desigual es tindrà en compte en el disseny de les polítiques territorials. No obstant això, és necessari sobretot modificar la manera en què els poders públics es relacionen amb el territori. Aquest canvi es pot sintetitzar en tres punts. En primer lloc, la formulació de les polítiques requereix una nova experiència de gestió pública que permeti aprofitar al màxim l'autoorganització dels ciutadans i els usos col·lectius. En segon lloc, és important distingir entre l'economia social i solidària i l'economia comuna (és a dir, basada en les iniciatives dels *prosumers*). Finalment, és necessari promoure una cultura administrativa (per exemple, entre els responsables de les polítiques públiques i els gestors del carrer) en la qual el suport governamental als projectes dels ciutadans no signifiqui la subordinació, el control o l'apropiació d'aquests pel govern. En aquest sentit, un canvi important seria la simplificació dels procediments administratius i la promoció de mesures ad hoc per a garantir, o almenys no obstaculitzar, les activitats comunes (per exemple, en el cas dels grups d'atenció infantil, les llicències requerides dificulten l'organització col·lectiva dels participants).

Dit això, la finalitat de les polítiques serà diferent segons existeixi o no una massa social i crítica. En el primer cas, el paper de les polítiques serà d'acompanyament i facilitació. En el segon, pot ser més convenient explorar accions alternatives com la capacitat, la difusió de coneixements o la generació d'oportunitats per a compartir idees i experiències. Aquestes accions crearan un impuls entorn de la participació ciutadana i al mateix temps contribuiran a una millor implementació i efectivitat de les futures polítiques territorials. També és important la forma en què s'implementen les polítiques i la creació d'espais municipals i supramunicipals que funcionin independentment del context polític i donin continuïtat i contribueixin a la implementació de les polítiques. En aquesta línia, és important comptar amb agents a nivell de carrer en el territori que treballin directament amb les iniciatives i entitats comunes, i així comprendre les seves necessitats úniques i el seu potencial de gestió pública.